

³⁰ Там само. – С. 168–169.

³¹ Винниченко В. Відродження нації: У 3-х ч. – К.: Політвидав України, 1990. – Ч. 1. – С. 296.

³² Національні меншини України у XX столітті: політико-правовий аспект / М. Панчук, В. Войналович, О. Галенко та ін.; Редкол. І. Курас (голов. ред) та ін.; НАН України. Ін-т політ. і етнонац. до-

сліджень. – К., 2000. – С. 64–65; Грушевський М. С. Хто такі українці і чого вони хочуть... – С. 33.

³³ Христюк П. Назв. праця. – С. 88, 92.

³⁴ Українська Центральна Рада: Документи і матеріали... – С. 164.

³⁵ Там само. – С. 171.

УДК: 321.01(73)(092)

© *Тарас Лупул*
(*м. Чернівці*)

ЛАТЕНТНІСТЬ ПРЕФЕРЕНЦІЙНОГО КОНФЛІКТУ РЕАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ «ТРИВИМІРНОГО ОБЛИЧЧЯ ВЛАДИ» СТВЕНА ЛЬЮКСА

Ця стаття аналізує концепцію американського соціолога Стивена Льюкса про тривимірний характер влади. Таке розуміння «тривимірності» включає поняття суб'єктивних інтересів/преференцій та реальних інтересів у поняття влада.

Ключові слова: влада, інтерес, реальний інтерес, преференція, латентність, тривимірність.

Тарас Лупул. Латентность преференционного конфликта реальных интересов «трехмерного лица власти» Стивена Льюкса. Эта статья анализирует концепцию американского социолога Стивена Льюкса о трехмерном характере власти. Такое понимание «трехмерности» включает анализ как явных, скрытых, так и наблюдаемых конфликтов. Также, анализируется взгляд С.Льюкса, на то, что понятие власть должна включать как субъективные интересы (преференции) и „реальные” интересы.

Ключевые слова: власть, интерес, реальный интерес, преференция, латентность, трехмерность лиц власти.

Taras Lupul. Latency of the Preferences Conflict of Real Interests of Steven Lukes' «Three-Dimensional Faces of Power». This article analyzes the concept of American sociologist Steven Lukes in the three-dimensional nature of power. This understanding of «three-dimensional» includes an analysis of how obvious and latent conflicts which are observed. Also, there is analyzed Lukes' view on the fact that the concept of power should include both subjective interests (preferences) and the «real» interests.

Key words: power, interest, real interest, preferences, latency, three-dimensional faces of power

Постановка проблеми. У повсякденній мові та навіть і в політичній лексиці поняття влада використовується в різних значеннях: наприклад, говорять про владу президента розпустити парламент і прем'єр-міністра над членами кабінету; оцінюють владу політичної сили/партії/організації провести законопроект через законодавчий орган і її владу над своїми членами. Звідси постає принципове питання: що є владою: потенціал, його здійснення чи те, і інше? Атрибут, відносини чи дія? Що є безпосереднім об'єктом владної дії: інтереси, преференції, поведінка, свідомість, вибір діяльності, їх ком-

бінація? Чи може влада здійснюватися ненавмисно? Чи означає влада, за визначенням, конфлікт, опозицію, опір, асиметрію? Хто є суб'єктом влади: індивіди, групи, організації чи соціальні структури та системи? У чому полягає специфіка окремих видів/типів влади? Такі та інші питання визначають проблемне поле концептуального аналізу влади. Критерії визначення, у свою чергу, настільки ж неочевидні і до того ж при цьому пов'язані з багатьма дискусійними проблемами.

Аналіз досліджень проблеми. Одні знані дослідники (М.Вебер, Ф.Оппенгейм, Д.Істон, Д.Картрайт, Б.Беррі, Д.Ронг) концептуалізують владу як «владу над ким-небудь» («power over somebody»), не менш авторитетні (Т.Парсонс, П.Морріс, Е.Голдмен та ін.) – як «владу зробити/здійснити що-небудь» («power to do something»). Досить часто пишуть про владу (наприклад, Дж. Дебнем, Д.Уайт, Р.Вагнер і ін.) і не звертають увагу на відмінності цих двох значень, що може призвести (і призводить до плутанини в поняттях). Це простежується і в роботах вітчизняних авторів, де цей аспект спеціально не розглядається, почасти через те, що вислів «влада зробити/здійснити що-небудь» українською виглядає не зовсім природно, аніж англійською «power to do something». І ті дослідники, які полюбляють посилатись на розпливчасті міркування статті Ф.Енгельса «Про авторитет», і ті, які цитують веберівську «соціологічну аморфну»¹ дефініцію влади², або ж просто визначають владу як волюве рішення, нерідко використовують поняття в обох значеннях. До того ж, деякі автори, що визначають владу як «владу над ким-небудь» у своїх теоретичних працях, фактично інтерпретують поняття «влада» як «владу зробити/здійснити що-небудь» при проведенні емпіричних досліджень. Навіть авторитетний політолог Р.Даль, як вказує науковець П.Морріс, «постійно підкреслює те, що влада здійснюється над ким-небудь, забуває про це у своїх емпіричних дослідженнях, де влада людини ототожнюється з її досягненнями у вирішенні життєвоважливих проблем»³. Такі позиції відомий англо-американський соціолог С.Льюкс звів до: «абсолютним принципом, або примітивним судженням,

що лежить в основі всіх міркувань про владу, є ідея про те, що *A* певним чином впливає на *B*»^{4,5}. З іменем вказаного американського соціолога пов'язані найпалкіші дебати довкола природи і вимірів влади. Його праця «Влада: радикальний погляд»⁶, стала тією, котра за внеском у розвиток ідей про сутність, зміст, форми та типи влади і владних відносин є чи не найбільш «загальноновизнаною»⁷ серед дослідників за останні сорок років.

Метою статті є аналіз концепції «тривимірного обличчя влади» англо-американського соціолога політики Стівена Льюкса.

Завданнями статті є:

- висвітлити та проаналізувати основні методологічні постулати концепції влади С.Льюкса;
- довести, що концепція «тривимірного обличчя влади» С.Льюкса є найадекватнішою характеристикою владних відносин у сучасній політичній філософії аналітичного напрямку;
- обґрунтувати, що поняття «тривимірного обличчя влади» запропоноване С.Льюксом є найреалістичнішим аналізом найефективнішої і водночас найпідступнішої її форми.

Виклад основного матеріалу. Керівник секції з вивчення історії соціологічної думки міжнародної асоціації соціологів С.Льюкс сприйняв критику американських політологів П.Бекрека і М.Беретца концепції влади Р.Даля, котрі вказали на необхідність виходу за межі традиційного обмеження влади процесом прийняття політичних рішень шляхом врахування т.зв. «другого обличчя влади», що виражає здатність суб'єкта обмежити сферу прийняття рішень «безпечними проблемами»⁸. Творці «двовимірної концепції» ще у 1960-х роках зробили досить цікаву спробу виявити і продемонструвати деякі форми «неприйняття рішень» в американських містах та містечках, котрі використовувалась правлячою елітою для утримання влади⁹. С.Льюкс розвинув, доповнив, а деякі аспекти такого підходу докорінно переглянув і піддав аргументованій критиці. Він вважає, що «влада» відноситься до «невикорінено оціночних» понять саме через зв'язок з «інтересами». Тому виключення «інтересів» із визначення влади виключає і необхідність говорити про владу як про «сутнісно оспорюване» поняття. Вчений запропонував таку логіку власного тлумачення змісту влади. Сфера влади не обмежується поведінкою («діяльністю» і «бездіяльністю»), а включає і контроль над цінностями і переконаннями. Він розкритикував П.Бекрека і М.Беретца за те, що ті інтерпретували відсутність конфлікту (відкритого чи прихованого) як консенсус щодо існуючого розподілу цінностей. Тим самим вказані дослідники фактично виключили саму можливість помилкового та маніпулятивного характеру влади¹⁰. Реальний аналіз влади повинен не обмежуватися ситуаціями відкритого конфлікту намірів (Р.Даль – «одновимірне обличчя влади»), чи розумінням

придушення прихованого, (але усвідомленого обома сторонами) конфлікту шляхом недопущення його до сфери прийняття рішень (П.Бекрек і М.Беретц – «двовимірне обличчя влади»), а має враховувати і випадки, коли між суб'єктом і об'єктом немає видимого (відкритого або прихованого) конфлікту. Це і є підставою для обґрунтування т.зв. «тривимірного обличчя влади». С.Льюкс підкреслює, що «найвищою і підступнішою формою здійснення влади – це запобігання у той чи інший спосіб можливого невдоволення людей шляхом формування у них таких відчуттів, знань і преференцій, які забезпечили б прийняття людьми своїх ролей в існуючому порядку – через що, вони не бачать альтернативи цьому порядку, або тому, що вважають його природним і незмінним, або ж божественно призначеним і вигідним»¹¹. Інакше, суб'єкт здійснює владу над об'єктом не тільки тоді, коли змушує об'єкт робити те, що той не хоче робити, але і коли формує його бажання. Між суб'єктом і об'єктом немає конфлікту преференцій (суб'єктивних бажань і цілей), але є конфлікт інтересів. Об'єкт діє у відповідності зі своїми інтенціями, але всупереч своїм реальним (об'єктивним) інтересам, яких він не усвідомлює. Льюкс вважає, що його концепцію влади та концепції Даля і Бекрека-Беретца слід розглядати як альтернативні інтерпретації та аплікації єдиного поняття влади, що є в основі всіх трьох поглядів: *A* здійснює владу над *B*, коли впливає на *B* всупереч інтересам *B*. Принципова відмінність між ним та прихильниками «одно» - та «дво-» вимірних «обличчя влади», полягає в тому, що вони пропонують різні інтерпретації «інтересів» і способів негативного впливу на інтереси об'єкта¹². На відміну від «одновимірного» і «двовимірного» погляду, що акцентує увагу на актуальному конфлікту між акторами та інтерпретації поняття «інтерес» у суб'єктивних термінах (як-от: бажання і преференції), найбільш важливими термінами у концепції влади С.Льюкса є «об'єктивні інтереси» («реальні інтереси») і «латентний конфлікт». «Реальні інтереси» – це те, що люди вибрали б за умов «реальної автономії», тобто в ситуаціях, де над ними б не здійснювалась влада. Люди часто зовсім не усвідомлюють свої реальні інтереси, або ж мають про них помилкові уявлення, їх преференції можуть бути наслідком здійснення влади над ними. Тому конфлікт інтересів може існувати в латентній формі без його усвідомлення об'єктом влади. Оскільки, як вважає соціолог політики, між тими, хто здійснює владу, і тими, хто є її об'єктом, неминуче виникає розбіжність інтересів, потенційний конфлікт існує завжди, навіть за відсутності будь-яких зовнішніх його проявів. Звідси влада здійснюється і тоді, коли об'єкт її не усвідомлює. Передбачаючи можливість ситуацій, де наміри суб'єкта відповідають суб'єктивним преференціям об'єкта, С.Льюкс вводить поняття «короткотермі-

нова влада» («short-term power»). Як тільки об'єкт починає усвідомлювати свої «реальні» інтереси, «короткотермінова влада» самознищується¹³. У відповідності до цього, вказаний науковець пропонує виключити із визначення влади посилання на «конфлікт преференцій», замінивши його на «конфлікт інтересів», оскільки поняття «інтерес» включає не тільки суб'єктивні преференції (наміри, цілі, бажання), але і щось таке, що люди можуть і не усвідомлювати. Це, на його думку, дозволяє побачити і врахувати всі «обличчя влади». Він вважає, що його підхід поглиблює «одновимірний» і «двовимірний» погляди, де влада, по-суті, визначається як вплив всупереч інтересам об'єкта, але там «інтереси» зводяться до суб'єктивних (усвідомлених) бажань індивідів, до їх преференцій і цілей. Він підкреслює різницю між його підходом у розумінні «латентного конфлікту», «реальних інтересів» і концепцією Р.Дарендорфа, який розглядав «об'єктивні» і «латентні» інтереси як «антагоністичні інтереси, обумовлені соціальними орієнтаціями...»¹⁴. «Дарендорф вважає соціологічною данністю те, що, на мій погляд, потребує емпіричної перевірки»¹⁵. Хоча вказана точка зору пов'язана з різними методологічними позиціями, аргументами і інтерпретаціями «інтересів», у всіх її варіаціях «влада» за визначенням містить в собі конфлікт між суб'єктом і об'єктом, вона не може виражати відносини співпраці і кооперації. Успішне здійснення влади передбачає, що об'єкт (його інтереси, стан і т.д.) піддалися негативному впливу. Відсутність конфлікту (відкритого, прихованого або потенційного) означає відсутність владних відносин.

Деякі автори, наприклад, вже згадувані П.Бекрек і М.Беретц, включають конфлікт безпосередньо у визначення влади¹⁶, в інших наявність конфлікту мається на увазі, але спеціально не акцентується. Зокрема, у того ж Р.Даля, який вважає, що «якби всі були цілком згідні стовно цілей і засобів їх досягнення, то ні в кого не було б потреби змінювати діяльність інших, отже, не було б і владних відносин та впливу»¹⁷. Науковець Б.Беррі пов'язує конфлікт тільки із здійсненням влади. Він стверджує, що «певна ступінь конфлікту цілей очевидно є обов'язковою умовою здійснення влади, (але не володіння владою) в її найбільш загальному соціальному сенсі, оскільки до тих пір, поки *A* не захоче, щоб *B* зробив що-небудь, що в іншому випадку він не зробив би, в *A* немає підстав впливати на поведінку *B*»¹⁸. На думку ж С.Льюкса, саме конфлікт інтересів має місце у всіх владних відносинах, тоді як конфлікт суб'єктивних преференцій може бути відсутнім у «третьому обличчі влади».

Подібні «конфліктні» концепції влади вельми поширені серед дослідників. Політолог з університету Пенсільванії Дж.Нейджел зазначає, що «більшість авторів розглядає конфлікт як обов'язкову умову влади»¹⁹. При цьому він посилається на

М.Вебера, Р.Бершtedта, Р.Даля, П.Бекрека і М.Беретца, Р.Кана, Е.Етціоні та ін.²⁰ Дослідник Р.Мартін стверджує, що ідея конфлікту закладена у «веберівській дефініції та її похідних»²¹. Проте, інші дослідники заперечують необхідність включення конфлікту до числа обов'язкових елементів влади. Більш того, піддають сумніву і самі твердження про популярність визначень влади через конфлікт. Для підтвердження такої позиції політолог з Нової Зеландії Дж.Дебнем звертається до праць Т.Парсонса Дж.Лейна, Е.Гідденса, Е. де Креспіні, Ф.Оппенгейма, Ф.Фрея. Він зазначає, що «насправді мало хто робить посилання на конфлікт як обов'язковий елемент влади, причому посилання не завжди робиться безпосередньо на конфлікт, а швидше на використання різних форм контролю»²².

Конфлікт інтересів (як відмінний від конфлікту преференцій) розглядається як обов'язкова підстава влади неомарксистом Н.Пуланзасом, котрий визначає владу як «можливість соціального класу реалізувати свої специфічні об'єктивні інтереси»²³. Однак, це є дивним як для марксистського напрямку, оскільки, як добре відомо, сам К.Маркс ніде не аналізував ані поняття влади, ані поняття владних відносин.

Отже, конфлікт преференцій і конфлікт інтересів (об'єктивних інтересів) – це два досить відмінних поняття, їх слід розмежовувати в аналізі відносин між владою і конфліктом. Більшість авторів, що зараховують конфлікт до числа обов'язкових елементів владних відносин пишуть про конфліктну поведінку і конфлікт преференцій (переваг). С.Льюкс підкреслює, що «одновимірні» і «двовимірні» концепції влади включають тільки конфлікт преференцій, які усвідомлені акторами і проявляються в їх поведінці. «Одновимірне» тлумачення, зазначає науковець, розуміє інтереси як преференції, тому «конфлікт інтересів» означає «конфлікт преференцій». «Двовимірний погляд» розширює поняття інтересів шляхом включення конфлікту преференцій у формі відкритої або прихованої образи з боку об'єкта (overt or covert grievances)²⁴. І тільки його власний «тривимірний погляд» допускає існування влади у разі відсутності актуального спостережуваного конфлікту (конфлікту преференцій). С.Льюкс не вважає, що влада може існувати взагалі без будь-якого конфлікту. При відсутності конфлікту суб'єктивних преференцій, пише він, влада обумовлена «латентним конфліктом, який є протиріччям між інтересами тих, хто здійснює владу і реальними інтересами тих, над ким вона здійснюється. Ці останні можуть і не висловлювати свої інтереси і навіть їх не усвідомлювати»²⁵.

Проаналізуємо проблему включення конфлікту інтересів в поняття влади докладніше. На думку С.Льюкса, сенс включення «конфлікту інтересів» у визначення влади полягає в тому, щоб не обмежувати владу ситуаціями актуального (відкритого чи

прихованого) конфлікту між суб'єктом і об'єктом. Тому він і пропонує виключити із визначення влади посилання на конфлікт преференцій, замінивши його на більш широке поняття «конфлікт інтересів», так як це дозволяє врахувати контроль суб'єкта над свідомістю об'єкта. Для нього введення поняття «інтерес» у визначення влади є необхідним для того, щоб відокремити значуще («нетривіальне») – «вплив» («владу») від незначимого, несуттєвого (каузальний зв'язок між суб'єктом і об'єктом). С.Льюкс не задоволений традиційними критеріями «значущого впливу», прийнятими більшістю дослідників (конфлікт преференцій, інтенція, реалізація волі суб'єкта); він прагне розширити сферу застосування поняття влади за рахунок включення в неї діяльності чи бездіяльності індивідуальних і колективних суб'єктів, які впливають на їх інтереси, але при цьому можуть і не збігатися з їх намірами²⁶. Тобто, шляхом включення «інтересів» у визначення влади Льюкс претендує на більш глибоке розуміння «значимого впливу» порівняно з концепціями інших дослідників. Очевидно, що обґрунтованість аргументації цього дослідника на пряму залежить від його розуміння «інтересів» («реальних» чи «об'єктивних» інтересів) і способу їх пояснення як визначального елементу влади. На відміну від його книги «Влада: Радикальний погляд», де поняття «інтерес» не пояснене, у своїй редакторській передмові до збірника статей про владу²⁷ соціолог акцентує особливу увагу на такому понятті. Посилаючись на впливового американського філософа політики та права Дж.Фейнберга²⁸, С.Льюкс розрізняє два види інтересів: 1) «віддалені/приховані інтереси» («*ulterior interests*»), що включають кінцеві цілі і надії людей і 2) «інтереси добробуту» («*welfare interests*»), які є обов'язковими для досягнення більш віддалених інтересів – наявних чи можливих. Інтереси відрізняються від бажань. Люди часто не мають бажання досягти того, що може бути в їх інтересах – так як не знають своїх інтересів чи не знають, що це пов'язано з їх інтересами, або ж мають суперечливі бажання. На думку Дж.Фейнберга і С.Льюкса, реалізація «інтересів добробуту» є благом для людини у всіх випадках, тобто незалежно від її бажань і переконань. Наприклад, людський інтерес до здоров'я. Навпаки, у «віддалених інтересах» бажання людини відіграють істотну роль, – при зміні бажань змінюються й інтереси. Однак, не будь-яке бажання, яке б воно не було сильним і насущним, може сформулювати цей інтерес: воно повинно бути порівняно вкоріненим і стабільним, а його здійснення – цілком досяжним і очікуваним^{29,30}. Головним тут є те, що люди, як вважає С.Льюкс, можуть знати, а можуть і не знати свої інтереси. Тому конфлікт інтересів може бути спостережуваним (конфлікт суб'єктивних бажань і преференцій), або латентним (конфлікт неусвідомлюваних інтересів). Останній, у свою чергу, також

може бути двох видів: 1) обидва актори не усвідомлюють суперечливість/розбіжність між їхніми інтересами і 2) один з акторів (суб'єкт) усвідомлює протиріччя його інтересів з інтересами іншого актора (об'єкта), а інший (об'єкт) – ні. С.Льюкс вважає, що конфлікт інтересів може бути будь-яким – відкритим, прихованим або латентним. Він допускає, що і суб'єкт і об'єкт можуть і не усвідомлювати наявність цього конфлікту, тобто конфлікт може існувати незалежно від його усвідомлення учасниками владних відносин. Тому науковець відкидає концепції влади, які включають як обов'язковий елемент інтенцію суб'єкта, адже в цьому випадку «такі групи, як еліти, не мають і не здійснюють владу до тих пір, поки вони не об'єдналися і свідомо не прагнуть до реалізації своїх цілей»³¹.

Таким чином, слід зробити такі зауваги. Очевидно, що проблематика концепції влади С.Льюкса, головним чином, пов'язана з поняттями «латентний конфлікт» і «реальні інтереси». Як вже зазначалося вище, дослідник визначає «латентний конфлікт» як протиріччя між інтересами суб'єкта і реальними інтересами об'єкта. Він підкреслює, що цей конфлікт є латентним в тому сенсі, що, якби об'єкт усвідомлював свої інтереси, між ним і суб'єктом влади виник би конфлікт суб'єктивних бажань і преференцій³². Відповідно, Льюкс розглядає «реальні інтереси» як «такі, котрі вони (люди) захотіли/вважали б кращими, якщо б тільки вони мали змогу здійснити вибір»³³. У С.Льюкса немає докладного пояснення цього, він просто наголошує, що «реальні інтереси» здійснює «не А, а Б, котрий робить вибір в умовах відносної автономії, і зокрема, незалежно від влади А, наприклад, через демократичну участь»³⁴.

Розуміння С.Льюкса «реальних інтересів» близьке до визначення професора політичних наук університету Джона Хопкінса У.Коноллі: «Політика х більш відповідає реальним інтересам А, ніж політика у, якщо А, порівнявши результати х і у, обрав би х як прийнятний для себе результат»³⁵. Стверджуючи, що латентний конфлікт (конфлікт між реальними інтересами суб'єкта і об'єкта) є обов'язковим елементом влади у випадку відсутності конфлікту суб'єктивних інтересів (преференцій) С.Льюкс не допускає, що влада може існувати взагалі без конфлікту. За умов відсутності конфлікту суб'єктивних преференцій влада ґрунтується на «латентному конфлікті» – протиріччі між інтересами тих, хто здійснює владу, і реальними інтересами тих, над ким влада здійснюється. Льюкс також передбачає такі ситуації, коли два типи конфлікту, еребувають «в конфлікті» один з одним – коли суб'єкт діє проти суб'єктивних преференцій об'єкта, але в його «об'єктивних» інтересах. Авторитетний соціолог пропонує два можливих варіанти пояснення даного випадку: 1) суб'єкт здійснює «короткострокову владу» над об'єктом; як тільки

людина починає усвідомлювати свої реальні інтереси, «короткотермінова влада» самознищується; 2) оскільки будь-який контроль обмежує автономію об'єкта, то він не може бути в його інтересах: об'єкт завжди має «реальний інтерес» до власної автономії. С.Льюкс надає перевагу першому поясненню. Він визнає, що воно має тенденцію до «патерналістського виправдання тиранії», але сподівається уникнути цієї небезпеки, побудувавши своє визначення реальних інтересів «на емпіричних підставах»³⁶.

Заслуга С.Льюкса у розвиток глибокого розуміння влади полягає, насамперед, у критиці «поведінкового крену» в концептуалізації влади, яка властива більшості дослідників, а також аргументів на користь можливого існування влади в умовах контрольованого консенсусу між сторонами (де одна з них не усвідомлює себе об'єктом влади іншого): влада може бути не тільки над поведінкою людей, але і над їх свідомістю, волею, бажаннями, віруваннями. С.Льюкс безумовно правий і в тому, що «третє обличчя влади», в якому об'єкт не в змозі чинити опір волі суб'єкта, відноситься до числа найбільш ефективних і водночас найбільш підступних її форм. І, якщо ми хочемо використовувати поняття влади для позначення всіх типів контролю суб'єкта над об'єктом – всіх ситуацій, коли суб'єкт змушує об'єкт робити те, що об'єкт в іншому випадку не став би робити, – таке розуміння влади має бути «тривимірним». Слід також підкреслити, що труднощі емпіричної ідентифікації «третього обличчя влади», на які вказують деякі дослідники³⁷, не є достатньою підставою для заперечення самого існування цього «тривимірного обличчя влади». Запропонована С.Льюксом процедура визначення «реальних інтересів», як відзначає дослідник Т.Бентон, фактично означає, що *B* ніколи не опиниться в ситуації, де він сам зможе усвідомити свої справжні інтереси. Це спричинено тим, що переваги, переконання, установки і прагнення *B* є об'єктом постійної маніпуляції, або ж формуються загальною системою і формою життя, яка не сприяє реалізації реальних інтересів *B*. Тільки хто-небудь чи яка-небудь група, а не об'єкт цієї маніпуляції (соціалізації) можуть виявитися здатними визначити реальні інтереси *B*³⁸. Ним може бути або сам суб'єкт влади, або зовнішній спостерігач (від імені об'єкта), але ніяк не сам об'єкт. «Весь час інтереси приписуються ззовні («other ascription of interests»), а не самим об'єктом»³⁹.

Отже, «третій вимір влади» є важливим для пояснення та аналізу політичного життя. Відповідно до радикальної концепції, панівні еліти не схильні правити в інтересах (реальних інтересах) керованої більшості. Між інтересами еліти та інтересами нееліти завжди існує конфлікт, і для реалізації своїх інтересів еліти доводиться діяти проти інтересів індивідів і долати їх опір, (за умови усвідомлення

людьми своїх «реальних інтересів»), або культивувати «помилкову/одновимірну свідомість». Тобто, ситуація, коли *A* діє в інтересах *B*, не є характерною для громадського життя в порівнянні з ситуацією, де *A* діє всупереч реальним інтересам *B*, але не проти його актуальних переваг («третє обличчя влади»).

Теоретичну виправданість відносин між суб'єктом і об'єктом у тлумаченні С.Льюкса варто аргументувати ще й такою логічною схемою: 1) $A - B (-p + n)$ («третій вимір влади»); 2) $A - B (+p - n)$ («короткотермінова влада»), де p – реальний інтерес *B*, n – переваги *B*; $-p (-n)$ означає, що *A* (суб'єкт влади) діє проти інтересів (преваг) *B* (об'єкта влади); $+p (+n)$ – *A* діє в інтересах *B* (згідно з перевагами *B*)⁴⁰. За умови, якщо *B* починає усвідомлювати свої «реальні інтереси», обидва види відносин зазнають однієї і тієї ж трансформації. Вони перетворюються в два «чистих» типи відносин між *A* і *B*: «третій вимір влади» стає «першим» або «другим», а «короткотермінова влада» змінюється відсутністю влади. Оскільки С.Льюкс не відкидає, а лише розширює традиційне поняття «інтересів» шляхом включення «реальних» інтересів в його зміст, то він повинен, керуючись такою логікою, відносити до влади всі випадки, коли *A* діє всупереч інтересам і/або перевагам *B*. Але з цього випливає, що влада може здійснюватися не тільки всупереч інтересам об'єкта, але і в інтересах об'єкта. Дана перспектива також не влаштовує знаного соціолога, оскільки це фактично означає, що влада може бути концептуалізованою незалежно від інтересів, тобто посилення на «інтереси» не є необхідною умовою для визначення влади, що з точки зору С.Льюкса є беззмістовним.

Подібного підходу дотримується політичний філософ з Колумбійського університету Е.Білгремі, котрий згоден з С.Льюксом в тому, що певні дії можуть бути в інтересах індивідів навіть незважаючи на те, що вони цього не розуміють⁴¹. Таке тлумачення поділяє і канадський професор з університету Далхаузі Е.Кернохан, який пише, що С.Льюкс абсолютно правий, коли стверджує, що ймовірно найважливішою формою влади, є та, яка здійснюється шляхом формування інтересів тих, над якими влада здійснюється. Радія є і в тому, продовжує дослідник, що суб'єктивні інтереси *B* не можуть розглядатись як критерії при визначенні влади, оскільки вони самі можуть бути результатом влади. Очевидно, що інтереси *B*, взяті теоретично, не можуть розглядатись як критерії визначення владних відносин внаслідок спірності (contestability) самої теорії і потенційної небезпеки «патерналістської тиранії». С.Льюкс переконливий і в тому, що реальні інтереси *B* – це ті, котрі формуються в умовах максимальної незалежності *B* від влади інших⁴².

Висновки. Отже, «тривимірне обличчя влади» С.Льюкса по-суті розширює межі розуміння понят-

тя влади. «Одновимірна» і «двовимірна» інтерпретації обмежували її сферою поведінки: *A* змушує *B* діяти/поводитися певним чином, або позбавляє його можливості діяти певним чином. «Тривимірний погляд» включає також випадки, коли *A* «змушує» *B* мислити (вірити, розуміти, оцінювати і т.д.) певним чином, або ж не допускає, щоб він міркував інакше. В «одновимірному» і «двовимірному» вимірах *A* є причиною певної діяльності (бездіяльності) *B*, а у «тривимірному обличчі влади» *A* формує мислення *B*. Воно охоплює всі випадки формування свідомості і бажань об'єкта, включаючи і ті, де «реальні інтереси» суб'єкта і об'єкта збігаються. С.Льюкс відкидає критерій «інтенція» у визначенні влади і вважає, що суб'єкт може мати та здійснювати владу ненавмисно. Але це створює проблеми розмежування влади і структурної детермінації та допускає існування влади в ситуаціях, де суб'єкт навіть не підозрює про існування об'єкта. Але таке надмірне захоплення абстрактним теоретизуванням про сутність владних відносин, на думку російського політолога В.Ледяєва, суперечить здоровому глузду⁴³.

Не зважаючи на те, що ми не у всьому поділяємо деякі аспекти концепції С. Льюкса, його ідея «третього обличчя влади», яке не є відкритим конфліктом між суб'єктом і об'єктом є ефективнішою і водночас найпідступнішою формою влади, видається безумовно правильною. С.Льюкс не має наміру відмовлятися від «одновимірного» і «двовимірного» погляду, (де інтереси трактуються як переважності); його мета – інкорпорувати їх в свою «тривимірну» концепцію. Фактично С.Льюкс поділяє суб'єктивістську концепцію інтересів переважності, але розширює її застосування шляхом включення ситуацій, де об'єкт не усвідомлює своїх «реальних» переважностей. С.Льюкс продовжує визначати інтереси у термінах переважності і бажань, але вважає, що вони можуть бути пізнані тільки за певних умов (при «відносній автономії об'єкта»). Тому слід прийняти і його критику «одновимірного» і «двовимірного» підходів за обмеження влади сферою спостережуваної діяльності. Важливо також є і те, що вивчення реальних інтересів є необхідним елементом в аналізі багатьох форм влади, воно сприяє поясненню джерел влади, її основ та особливостей механізмів реалізації. Підхід С.Льюкса вказує на ряд важливих аспектів соціальної реальності, які до нього були поза увагою дослідників, тобто він теоретично є виправданим. Зрозумілим також є й те, що С.Льюкс не пропонує «звільнити» об'єкт влади від всіх структурних умов і встановити, що буде в «ідеальному» світі. Він стверджує, що існують «автентичні» переважності акторів, оскільки не всі переважності є продуктом здійснення влади. Таке прагнення уникнути об'єктивістського розуміння «реальних інтересів» є цілком раціональним, оскільки воно веде до розмивання відмінностей між «інтере-

сами» та «ідеалами» і створює небезпеку виправдання «патерналізму», «авангардизму», «елітизму» і т.п. Тому концепція інтересів Льюкса зберігає зв'язок з суб'єктивними бажаннями і переважностями. Вчений наголошує, що визначення інтересів об'єкта проводиться самим об'єктом, (а не суб'єктом) в умовах «відносної автономії», тобто він тлумачить інтереси як усвідомлені актором переважності. Проте, йому не вдалося добитися послідовного необ'єктивістського пояснення «реальних інтересів» (напевно, це неможливо в принципі). Зрозумілим є й те, що порівняно з тими формами влади, які містять відкритий конфлікт між суб'єктом і об'єктом, «третє обличчя влади» важче віднайти і дослідити. Але те, що поведінка легше піддається емпіричному аналізу, не означає, що влада обмежується тільки цією сферою.

¹ Ледяев В.Г. Власть: концептуальный анализ / В.Г. Ледяев. – М.: РОССПЭН, 2001. – С. 27; (384 с.).

² Примітка: Вебер розглядав владу як «ймовірність того, що актор буде здатен реалізувати власну волю в соціальному плані всупереч опору, незалежно від того, на чому ця ймовірність ґрунтується». У веберівському визначенні підкреслюються такі суперечливі риси влади: 1) влада не є приналежністю індивідів, а існує у відносинах між ними; 2) влада повинна визначатися у термінах ймовірності, можливості; 3) основу влади можуть становити будь-які речі, властивості, або відносини; 4) влада завжди проти когось, вона припускає конфлікт і дії всупереч інтересам індивідів. Таким чином, веберівське розуміння влади варто тлумачити як навмисні асиметричні відносини між індивідами, (але не групами або спільнотами). Особливо слід підкреслити тут те, що, на відміну від авторитету, влада пов'язана не з соціальними позиціями чи ролями, а з особистими якостями індивідів.

³ Morriss P. Power : A Philosophical Analysis / P. Morriss. – Manchester : Manchester University Press, 1987. – P. 34-35; (266 p.)

⁴ Примітка: В англійській політологічній літературі використання літер/букв як символів, котрі позначають ті або інші природні, духовні або соціальні інститути є загальноприйнятим. У наукових працях з проблем влади під «А» зазвичай мають на увазі суб'єкт влади, під «Б» – об'єкт влади. Використання «літерної» термінології в цій статті дозволяє абстрагуватись від уточнення природи суб'єкта й об'єкта влади акцентуючи увагу на специфіці владних відносин.

⁵ Lukes S. Power : A Radical View / S. Lukes. – London – New York : Macmillan, 1974. – P. 26; (64 p.).

⁶ Ibid.

⁷ Ледяев В. Г. Власть... – С. 198.

⁸ Ледяев В.Г. Социология власти: исследования М. Кренсона // Политическая социология /

В.Л. Римский (отв. ред.) и др. – М. : РАПН-РОССПЭН, 2008. – С. 64; (С. 64-72).

⁹ Bachrach M. Decisions Nondecisions : an Analytical Framework / M. Bachrach, M. S. Baratz // American Political Science Review. – 1963. – Vol. 57. – № 3. – P. 641-651; Bachrach P. Two Faces of Power / M. Bachrach, M. S. Baratz // American Political Science Review. – 1962. – Vol. 56. – № 4. – P. 947-952; Bachrach M. Power and Poverty : Theory and Practice / M. Bachrach, M. S. Baratz. – New-York – London – Toronto: Oxford University Press, 1970. – 220 p.

¹⁰ Lukes S. Power : A Radical View... – P. 24.

¹¹ Ibid.

¹² Ibid. – P. 27.

¹³ Ibid.

¹⁴ Ibid. – P. 25.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Bachrach M. Power and Poverty: Theory and Practice / M. Bachrach, M. S. Baratz. – New-York – London – Toronto : Oxford University Press, 1970. – P. 21, 24; (220 p.).

¹⁷ Dahl R. Modern Political Analysis. – 2nd ed. – Englewood Cliffs (New Jersey) : Prentice Hall, 1970. – P. 59; (118 p.).

¹⁸ Barry B. The Economic Approach to the Analysis of Power and Conflict / B. Barry // Government and Opposition. – 1974. – Vol. 9. – № 2. – P. 198; (P. 189-233).

¹⁹ Nagel J. H. The Descriptive Analysis of Power / J. H. Nagel. – New Haven and London : Yale University Press, 1975. – P. 154; (266 p.).

²⁰ Ibid.

²¹ Martin R. The Concept of Power: A Critical Defence // Power: Critical Concepts / ed. by J. Scott. – Vol 1. – London : Routledge, 1994. – P. 90; (P. 88-102).

²² Debnam G. The Analysis of Power : A Realist Approach / G. Debnam. – London : Palgrave Macmillan, 1984. – P. 8; (128 p.).

²³ Poulantzas N. Class Power // Power / ed. by Steven Lukes. – Oxford : Blackwell Publishers, 1986. – P. 144; (P. 144-155).

²⁴ Lukes S. Power : A Radical View.... – P. 14, 20.

²⁵ Ibid. – P. 24-25.

²⁶ Lukes S. Power and Authority // in : A History of Sociological Analysis / ed. by T. B. Bottomore and R. Nisbet. – New York : Basic Books Publishers, 1978. – P. 635; (P. 633-676).

²⁷ Lukes S. Introduction // Power / ed. by S. Lukes. – Oxford : Blackwell Publishers, 1986. – P. 1-18.

²⁸ Feinberg J. Harm to Others. The Moral Limits of the Criminal Law. – New York and Oxford : Oxford University Press, 1984. – 284 p.

²⁹ Lukes S. Introduction – P. 6.

³⁰ Feinberg J. Harm to Others... – P. 37, 42, 45, 60.

³¹ Lukes S. Power and Authority... – P. 635.

³² Lukes S. Power: A Radical View... – P. 25.

³³ Ibid. – P. 34.

³⁴ Ibid. – P. 33.

³⁵ Connolly W. E. The Terms of Political Discourse / W. E. Connolly. – 3rd ed. – Oxford : Wiley-Blackwell Publ., 1993. – P. 64; (284 p.).

³⁶ Lukes S. Power: A Radical View... – P. 33.

³⁷ Напр.: Kernohan A. Social Power and human Agency / A. Kernohan // The Journal of Philosophy. – 1989. – Vol. 86. – № 12. – P. 716; (P. 712-726).

³⁸ Benton T. «Objective» Interests and the Sociology of Power / T. Benton // Power : Critical Concepts in Sociology / ed. by J. Scott. – Vol. 2. – London : Routledge, 1994. – P. 287 (P. 283-307).

³⁹ Ibid. – P. 298.

⁴⁰ Ледаев В. Г. Власть... – С. 206.

⁴¹ Bilgrami A. Lukes on Power and Behaviouralism / A. Bilgrami // Inquiry. – 1976. – Vol. 19. – № 2. – P. 272-273; (P. 267-274).

⁴² Kernohan A. – P. 716.

⁴³ Ледаев В. Г. Власть... – С. 209.